

КАРИНА САНЬКО
г. Николаев

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА У ЛИЦ, ОКАЗАВШИХСЯ В СЛОЖНЫХ ЖИЗНЕННЫХ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАХ

В статье рассматривается актуальность исследования эмоционального интеллекта в сложных жизненных обстоятельствах. Освещены основные подходы к изучению эмоционального интеллекта. Рассмотрена модель способностей и модели смешанного типа эмоционального интеллекта. Представлены определения эмоционального интеллекта как способности к обработке эмоциональной информации и как черты личности. Указано компоненты эмоционального интеллекта. Проанализировано понятие эмоционального интеллекта. Предложено собственное видение сущности эмоционального интеллекта. Рассмотрены понятие внутриличностного и межличностного эмоционального интеллекта. Определено понятие сложных жизненных обстоятельствах и их оснований. Представлены результаты проведенного эмпирического исследования уровня эмоционального интеллекта лиц, находящихся в сложных жизненных обстоятельствах. Проанализированы результаты статистически значимых различий между выборками исследования.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, понимание эмоций, управление эмоциями, внутриличностный эмоциональный интеллект, межличностный эмоциональный интеллект, контроль экспрессии, сложные жизненные обстоятельства, временно переселенные лица, лица со статусом сиротства.

Стаття надійшла до редколегії 16.04.2017

УДК 159.9.075

ОКСАНА СЕРГЕЄНKOBA

м. Київ

o.serhieienkova@kubg.edu.ua

ЖИТТЄВИЙ УСПІХ ЯК КОГНІТИВНА КАТЕГОРІЯ СТУДЕНТІВ

У роботі розкрито й охарактеризовано результати дослідження тлумачення студентами життєвого успіху, засобів і перешкод його досягнення. Якісний аналіз розуміння студентами життєвого успіху виявив наявність стійких настанов щодо тлумачення ними цього поняття. Встановлено, що більшість студентів пов'язує життєвий успіх з досягненнями, перемогами у сфері професійної діяльності, родинних взаємин та особистісної самореалізації загалом. Частина опитаних орієнтується на соціальне схвалення та визнання життєвих здобутків особистості. Домінуючими засобами досягнення життєвого успіху у баченні студентів виявлено потенціал самої особистості. Зафіксовано схильність опитаних диференціювати перешкоди досягнення життєвого успіху на зовнішні, соціальні та внутрішні особистісні з домінуванням останніх.

Ключові слова: життєвий успіх, когнітивна сфера, студенти, особистісні ресурси, особистісна самореалізація, зовнішні та внутрішні перешкоди досягнення життєвого успіху.

У складних умовах вітчизняних суспільних реалій особливого значення для особистості набуває її самоповага та впевненість у собі. Ці риси є життєво необхідними для конструктивного сприймання та подолання суперечностей, труднощів, як зовнішнього, соціального, так і внутрішнього, психічного походження. Стрижень адекватно високої самооцінки та самоповаги створює у свідомості особистості налаштованість на перемогу, досяг-

нення успіху у значущій діяльності. В свою чергу успішність особистості дає їй насагу рухатись далі, розвиватись і прогресувати.

Студенти, як соціальна вибірка юнацтва, вже спроможні рефлексувати на теми життєвого успіху та моделювати його на майбутнє. Від змісту настанов молодих людей щодо життєвого успіху залежать їх перспективні цілі, ставлення до навчально-професійної діяльності як провідної, динаміка соціальної

взаємодії в цілому. Таким чином, у фокус нашого дослідження потрапило питання розуміння студентами поняття життєвого успіху.

Науковий поступ щодо проблем життєвого успіху був здійснений у роботах таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як Ш. Айзенштат, Дж. Александер, М. Арчер, Д. Белл, А. Вишневський, Є. Головаха, Т. Заславська, С. Катаєв, О. Куценко, Ю. Левада, Н. Луман, П. Махонін, Е. Мокжицький, К. Полані, К. Поппер, Я. Станиськіс, Д. Старк, В. Танчер, Н. Тихонова, О. Тоффлер, А. Турен, Ф. Хайек, В. Ядов, О. Якуба та інш. Українські науковці також вивчають життєву компетентність як запоруку життєвого успіху (Р. Ануфрієва, Л. Бевзенко, І. Єрмакова, О. Злобіна, Л. Сохань, В. Тихонович) та життєві стратегії успіху (С. Бабенко, Є. Головаха, О. Злобіна, В. Тихонович).

Однак суттєві психологічні напрацювання щодо проблеми життєвого успіху не дають однозначного розуміння змісту, механізмів та критеріїв його досягнення. Розбіжності авторів простежуються вже на етапі тлумачення та диференціації понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх» тощо. Зокрема, короткий тлумачний словник української мови пояснює успіх як позитивний результат будь-якої справи, досягнення у будь-чому, а успішний – такий, який дає позитивні результати, закінчується успіхом [4]. Доволі розгорнуте визначення наводиться в тлумачному словнику сучасної української мови, де успіх розглядається як позитивний наслідок роботи, справи і т. ін.; значні досягнення, удача, талан; громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийось досягнень; визнання кимось чийх-небудь позитивних якостей, особливостей [3].

Великий тлумачний словник А. Ребера містить таке визначення поняття успіху: «... виконання, досягнення мети». У цьому ж словнику автор пов'язує успіх з рівнем домагань (рівень, якого людина прагне досягти) та рівнем досягнень (рівень, що досягнутий людиною) [2]. Більш вичерпні тлумачення поняття успіху знаходимо у конкретних науковців. Так, вітчизняний вчений О. Романовський розуміє успіх як постійне здійснення тих цілей, які людина ставить перед собою і які важливі для неї. Вищеозначений автор наголошує, що успіх – це не тільки результат, але і процес

руху на шляху його досягнення; це розвиток можливостей людини, розкриття її потенціалу [6, 39]. Натомість російський дослідник О. Белкін акцентує увагу на мотиваційних аспектах успіху, зазначаючи, що це відчуття стану радості, задоволення від того, що результат, якого прагнула особистість у своїй діяльності, або співпадає з її очікуваннями, надіями, або перевершує їх. На базі цього стану формуються більш сильні мотиви діяльності, змінюються рівні самооцінки, самоповаги. Коли успіх робиться стійким, постійним, може початись свого роду реакція, що вивільняє широкі, приховані до цього моменту можливості особистості [1, 14].

Якщо успіх здебільшого є втіленням результатів діяльності, то успішність розглядається як характерологічна особливість особистості, що показує наскільки цей індивід результативний у досягненні поставлених цілей. За даними тлумачного словника сучасної української мови, успішність – наявність успіхів у чомусь [3]. А. Федосєєва тлумачить поняття успішності як володіння способами, які забезпечують високий результат в досягненні поставлених цілей. Саме володіння способами діяльності, дозволяє людині перейти від одиничного успіху до постійного, забезпечуючи їй успішність в тій чи іншій справі [8, 437].

На тлі такого різноманіття тлумачень понять успіху та успішності актуальним залишається питання з'ясування змісту когнітивних настанов юнацтва, в тому числі студентів як його представників, щодо означеної проблематики, що і постало предметом нашого дослідження. Таким чином, **метою роботи** є аналіз когнітивних настанов студентів різних спеціальностей щодо питань життєвого успіху.

Юність – сприятливий період для розробки подальших життєвих планів та початку втілення їх у життя. Молода людина закладає майбутні паттерни самопрезентації та самореалізації. Юнацький вік також є вирішальним у контексті започаткування життєвої стратегії, втілення якої відбувається у подальшому дорослому періоді. Пусковим механізмом цієї стратегії є цілепокладання, підвалинами якого, в свою чергу, стають цінності, переконання та настанови молодої людини. Найбільш глобальним кінцевим результатом

дії життєвої стратегії є життєвий успіх, який оптимістично проектується ще в ранньому юнацькому віці. В даному періоді на перший план висувуються мотиви, пов'язані з життєвими планами молоді людини, її майбутніми намірами [7, 228].

Український психолог О. Є. Поліванова виявила, що уявлення про життєвий успіх у молоді ґрунтуються на особистісних домаганнях і планах на майбутнє. Категорія життєвого успіху включає такі складові: матеріальне благополуччя, якісні міжособистісні взаємини, емоційну насиченість, самореалізацію, соціальне становище, самовідчуття і самопочуття. Вищеозначеним науковцем встановлено певні гендерні аспекти: у групі дівчат життєвий успіх, перш за все, пов'язаний з міжособистісними взаєминами і емоційною насиченістю подій, у групі хлопців – зі сферою матеріального благополуччя та самореалізацією. При цьому дівчата вважають себе більш успішними, ніж юнаки. Встановлено, що тенденції до мотивації досягнення більш виражені у юнаків, ніж у дівчат; дівчата більш схильні до відкритого чуттєвого спілкування і оптимізму у поглядах на соціальні взаємини. Юнаки ж більш раціоналістичні; у них проявляється схильність до тверезого і серйозного сприйняття і ставлення до соціального середовища, а також вони більш стримані в контактах. Водночас, як дівчата, так і хлопці швидше покладаються на громадську думку, а не на свою. Вони готові йти проти правил і норм суспільства, емоційно переживати соціальні події. Зафіксовано, що у юнаків відчуття життєвого успіху пов'язано з відкритістю та легкістю спілкування, у дівчат – з оптимістичним ставленням до дійсності [5, 21].

Наше дослідження когнітивних настанов студентів відбувалось із застосуванням методів анкетування та якісного аналізу. Вибірка становила 128 осіб, студентів 3 курсу спеціальностей «Психологія», «Менеджмент» та «Філологія (англійська)».

Розуміння поняття «життєвий успіх» майбутніми менеджерами містить як загальновизнані тлумачення, на кшталт життєвих досягнень, перемог, так і індивідуальні інтерпретації, що не позбавлені екзистенціального сенсу, наприклад «... хороші і погані досягнен-

ня, бо досвід – це успіх». Загалом зміст тлумачень студентів, які здобувають професію менеджера, можна розподілити на дві групи. Ключовим поняттям першої є результативність зусиль особистості, як-то: зроблений внесок у цей світ; почуття достатку в прямому і переносному сенсі; сукупність життєвих перемог у роботі, сім'ї; результат роботи людини над собою, самовдосконалення; позитивні досягнення, здобуті у житті, котрі допомагають просуватись по ньому. Друга група концентрується навколо процесуального контексту життєвого успіху: самодостатньо і незалежно себе почувати; не жити заради праці, а працювати, щоб жити; бути першим у всьому.

Діапазон тлумачень майбутніми психологами поняття життєвого успіху дещо ширший. Прикметно, що у відповідях окремих студентів цього напряму підготовки фігурує вже орієнтація на оточення, наприклад, успішна – це людина, яку всі інші вважають такою, задоволення всіх або майже всіх потреб та прийняття суспільством; а також зустрічається гедоністичний зміст інтерпретації типу: можливість виконати своє бажання без перешкод, коли людина не задумується над своїми потребами, а просто їх задовольняє, думки про те, що все вдалося і нема розчарувань, життя, у якому майже нема проблем.

Частина опитаних студентів-психологів життєвий успіх асоціюють з гармонією: гармонійний розвиток людини як особистості і громадянина своєї держави; гармонійна комбінація основних характеристик щастя (здоров'я, сім'я, професійний успіх, особистий духовний розвиток, підтримка друзів і родичів); життя у гармонії з собою, жити в злагоді з оточуючим світом. Значний відсоток респондентів наполягає на самореалізації та саморозвитку, наприклад: реалізація себе як особистості; реалізація себе і своїх планів; якісно високий розвиток людини як в духовному, так і матеріальному плані; визнання самого себе як особистості з цілісною картиною світу. Інші студенти підкреслюють діяльнісний аспект досягнення життєвого успіху, в тому числі значущість мети, як-от: досягнута мета, від якої людина отримує задоволення і бажання рухатись далі; досягнення цілей, наявність власної позиції та вміння її відстоювати,

лідерство; досягнення одних цілей і пошук нових, наполеглива праця у будь-якій сфері. Окремі студенти акцентують увагу на збалансованості везіння та власних зусиль у досягненні людиною життєвого успіху: якщо людина там, де треба і рухається у потрібному саме їй напрямку; фатовість людини та вклад своїх сил у досягнення задуманого.

До вищевикладених тенденцій тлумачення життєвого успіху майбутніми менеджерами та психологами додався виявлений у майбутніх філологів когнітивний зв'язок цього феномену з позитивним світо- та само сприйманням особистості. Загальні тенденції інтерпретації майбутніми філологами життєвого успіху подані у табл. 1.

Заслуговують на увагу й окремі версії пояснень студентами, що здобувають філологічну кваліфікацію, феномену життєвого успіху, зокрема «...насамперед напружена робота над собою, в результаті якої життя нагадує мрію», «...набуття досвіду і його передача для покращення життя нащадків».

Розмірковуючи про *засоби досягнення життєвого успіху*, майбутні менеджери пріоритетами виокремлюють внутрішні особистісні ресурси, зокрема: мета, розстановка пріоритетів, воля, духовність, постійний саморозвиток; вміння довести, що ти справді чогось вартий; бажання йти вперед і ні кроку назад; досягнення життєвої мети та утримання свої

позиції у суспільстві; робота в першу чергу над собою. Фігурують також такі засоби, як гідне оточення та матеріальні ресурси. Заслуговує на увагу позначення провідного ресурсу досягнення особистістю життєвого успіху студентом як *працездатності духу*.

Серед майбутніх психологів простежується тенденція інтеграції зовнішніх і внутрішніх засобів досягнень особистістю життєвого успіху, як-от:

- індивідуальні особливості, соціальне оточення і удача;
- особистісні характеристики + випадок;
- бажання – мотив, можливості, зовнішня підтримка, стійка самооцінка, сила волі;
- амбіції, досвід, сприятливе становище у суспільстві.

При цьому опитані наполягають на домінуванні внутрішніх засобів – особистісних якостей, наприклад: вміння найбільш ефективно організувати та використати зовнішні умови для досягнення власних цілей; позитивне налаштування людини, вмотивованість на досягнення успіху, працьовитість, підтримка близьких; бажання + наполегливість; адекватно висока самооцінка, здатність до тяжкої праці, інноваційність.

У відповідях майбутніх філологів можна простежити своєрідний алгоритм використання внутрішніх ресурсів для досягнення життєвого успіху. Так, підґрунтям постають такі риси, як цілеспрямованість, вмотивова-

Таблиця 1

Тлумачення майбутніми філологами життєвого успіху

Ключова теза	Приклади тлумачень
Гармонія, баланс	– перебування у гармонії з собою та повага оточуючих; – гармонійне поєднання успіхів на роботі із домашнім затишком і родиною; – гармонія із самим собою, насолода життям; – коли все в рівновазі
Життєві досягнення	– досягнення всього запланованого; – досягнення стану «щаслива душа»; – коли досягаєш у житті всього, чого прагнув і від цього отримуєш задоволення; – досягнення поставлених цілей, безтурботне життя; – досягнення у житті всіх прагнень власними зусиллями; – досягнення мети і стабільності, бути кращим у певній сфері
Позитивне світо- та самоприймання	– наявність того, чим можна пишатись; – задоволення собою і заняття улюбленою справою; – сімейне щастя, улюблена робота та впевненість у завтрашньому дні
Самореалізація	– розвиток потенціалу, повна самореалізація з подальшим відчуттям морального і фізичного благополуччя; – вміння використати всі природні та набуті особистісні дані; – результат намагань реалізувати себе та досягти цілі

ність, наснага, впевненість у собі, висока самооцінка, знання із вміннями їх застосовувати, здоров'я, які забезпечують правильне формулювання мети і усвідомлення своїх можливостей. Далі фігурують терпіння, дисциплінованість, рішучість, моральна стійкість, жвавість, працездатність та вміння вправно доглядати за своїм внутрішнім і зовнішнім світом. У поєднанні з зовнішніми засобами – підтримкою близьких та грошима, ці ресурси гарантують життєвий успіх у баченні студентів, що опановують професію філолога. Прикметно, що студенти цієї спеціальності не згадують про везіння чи сприяння суспільства, держави як ресурси.

При тлумаченні *перешкод досягнення людиною життєвого успіху* показово, що майбутні менеджери акцентують увагу на зовнішніх перешкодах, на кшталт політичної нестабільності, соціальної кризи, занепаду моралі, поширення захворювань, нерівності класів, фінансових труднощів, криміногенної обстановки. Натомість, одна студентка наголосила на пріоритеті провідної внутрішньої перешкоди: «У будь-якому суспільстві завадити досягненню життєвого успіху може лише одне – сама людина».

Спільною рисою тлумачень майбутніми психологами та філологами перешкод досягнення людиною життєвого успіху є їх диференціація на зовнішні та внутрішні, що відображено у табл. 2.

Заслугує на схвалення зразок екзистенціального підходу в тлумаченні перешкод досягнення життєвого успіху: «Люди, що не мають вектору існування і не займаються само-розвитком».

Студенти, що здобувають фах філолога, схильні у тлумаченні перешкод досягнення людиною життєвого успіху поєднувати зовнішні перешкоди соціального характеру та внутрішні, психологічного змісту. Зокрема, фігурують такі відповіді респондентів: «відсутність сили волі, складне політичне і економічне становище суспільства», «моральна слабкість, бездіяльність та негативно налаштоване оточення». Серед типових зовнішніх перешкод фігурують:

- економічна нестабільність;
- культурні розбіжності;
- зіпсоване суспільство та некомпетентність влади (заздрість та жадоба до влади);
- негативні настрої суспільства.

Опитаними взято до уваги й вагомість внутрішніх бар'єрів особистості, як-от: лінощі, невпевненість в своїх силах та сором'язливість; стереотип, що все добре бути не може, який блокує впевненість у собі; стереотип, що успішність – це завжди погано; страх неприйняття зі сторони інших людей.

Таким чином, дослідження та якісний аналіз розуміння студентами життєвого успіху вказує на наявність стійких настанов щодо тлумачення ними цього поняття. Встановлено,

Таблиця 2

Тлумачення майбутніми психологами та філологами перешкод для досягнення особистістю життєвого успіху

Різновиди перешкод	Приклади тлумачень
Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> – лінощі; – висока внутрішня моральність, життєві принципи; – спустошеність (неактивовані внутрішні ресурси); – недостатнє власне бажання людини; – правова неграмотність людини та низький рівень її домагань; – недостатня поінформованість; – брак ресурсів; – відсутність підтримки близьких; – відсутність впливових зв'язків
Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> – неадекватна влада; – соціальна нестабільність; – незацікавленість держави; – менталітет українців; – беззаконня; – конкуренція

що більшість студентів пов'язує життєвий успіх з досягненнями, життєвими перемогами. Спектр вияву цих досягнень охоплює професійну діяльність, родинні взаємини та особистісну самореалізацію загалом. Частина опитаних орієнтується на соціальне схвалення та визнання життєвих здобутків особистості. Діапазон тлумачень життєвого успіху майбутніми психологами більше торкається особистісної гармонії, а пояснення майбутніх філологів є більш семантично змістовними. Домінуючими засобами досягнення життєвого успіху у баченні студентів виявлено потенціал самої особистості. Опитані схильні диференціювати перешкоди досягнення життєвого успіху на зовнішні, соціальні та внутрішні особистісні. Майбутні психологи та філологи підкреслюють провідну роль внутрішніх перешкод.

Отже, дослідження виявило адекватність тлумачень студентами життєвого успіху психологічним завданням їх вікового періоду.

Перспективами подальших досліджень постає вивчення визначення й оцінка студентами власних життєвих досягнень та їх кореляція з особистісними якостями.

OXANA SERHIEIENKOVA

Kyiv

LIFE SUCCESS AS STUDENTS' COGNITIVE CATEGORY

The research results of the students' interpretation of life success were disclosed and characterized in the article. Qualitative analyze of students' understanding of success was showed of stable guidelines for their interpretation. Found, that the most students are linking life success with achievements, victories in professional activities, family relationships and personal self-realization. Some respondents were focused on social approval and recognition of individual life achievements. The dominant mean of achieving of life success are a individual potential of the personality. External, social and internal personal obstacles of life success obstacles of life success are revealing respondents. Internal barriers are dominant.

Key words: life success, cognitive sphere, students, personal resources, personal self-realization, internal and external obstacles of life success.

ОКСАНА СЕРГЕЕНKOBA

г. Киев

ЖИЗНЕННЫЙ УСПЕХ КАК КОГНИТИВНАЯ КАТЕГОРИЯ СТУДЕНТОВ

В работе раскрыты и охарактеризованы результаты исследования толкования студентами жизненного успеха, средств и препятствий его достижения. Качественный анализ понимания студентами жизненного успеха выявил наличие устойчивых установок толкования ими этого понятия. Установлено, что большинство студентов связывает жизненный успех с достижениями, победами в сфере профессиональной деятельности, семейных отношений и личностной самореализации в целом. Часть опрошенных ориентируется на социальное одобрение и признание жизненных достижений личности. Доминирующим средством достижения жизненного успеха в видении студентов выявлено потенциал самой личности. Зафиксировано склонность опрошенных дифференцировать препятствия достижения жизненного успеха на внешние, социальные и внутренние личностные с доминированием последних.

Ключевые слова: жизненный успех, когнитивная сфера, студенты, личностные ресурсы, личностная самореализация, внешние и внутренние препятствия достижения жизненного успеха.

Список використаних джерел

1. Белкин А. С. Ситуация успеха: книга для учителя / А. С. Белкин. — Екатеринбург : УГЛУ, 1997. — 186 с.
2. Большой толковый психологический словарь / Ребер Артур; пер. с англ. Е. Ю. Чеботарева. — [3 изд.]. — М. : Вече, АСТ, 2000. — Т. 2 (П—Я). — 560 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. — К. : Вид. центр «Просвіта», 2010 р. — 600 с.
5. Поліванова О. Є. Взаємозв'язок уявлення про успіх та соціально-психологічних характеристик особистості у сучасній молоді / О. Є. Поліванова // Вісник Харківського національного університету № 1099. — Серія «Психологія», 2014. — С. 19—22.
6. Романовский А. Г. Философия достижения успеха : учеб. пособ. / А. Г. Романовский, В. Е. Михайличенко. — Харьков : Изд-во НТУ «ХПИ», 2003. — 695 с.
7. Сергеевкова О. П. Вікова психологія : навч. посіб. / О. П. Сергеевкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасека. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 384 с.
8. Федосеева А. М. Проблема жизненной успешности и пути ее исследования / А. М. Федосеева, Л. А. Мальц // Человек в контексте эпохи: мат-лы регион. науч. конференции, посвященной 85-летию М. Е. Бударина (Омск, 30 ноября 2005 года) / отв. ред. И. И. Кроттен [и др.]. — Омск : Ом-ПУ, 2005. — С. 235—240.

Стаття надійшла до редколегії 16.04.2017